

Aleksi Mainio, FT

KANSALLISARKISTON TOTEUTTAMA ESISELVITYS SUOMALAISISTA VENÄJÄLLÄ 1917–1953

Selvitettäessä Venäjällä ennen vuoden 1917 suurta vallankumousta asuneiden suomalaisten vaiheita vallankumouksen jälkeen, on ensin määriteltävä se, mitä suomalaisilla tarkoitetaan. Asia ei suinkaan ole itsestään selvä. Suomalaisia ja suomensukuisia kansoja on asunut eri aikoina suurina ja pieninä ryhminä Venäjän eri kolkissa. Tässä esiselvityksessä käsitellään näiden yhteisöjen historiaa. Yhtäältä huomio kiinnitetään siihen, miten nämä ryhmät ovat aikojen saatossa syntyneet ja kehittyneet. Toisaalta tarkastellaan niiden vaiheita vallankumouksen jälkeisellä Venäjällä.

Teksti etenee kronologisesti, mutta myös temaattisesti. Ensin käsitellään sellaisia ihmisryhmiä kuten tverinkarjalaisia, inkeriläisiä, pietarinsuomalaisia, siperiansuomalaisia, muurmanninsuomalaisia, bakunsuomalaisia ja tyynenmerensuomalaisia, jotka saapuivat Venäjälle ennen lokakuun 1917 vallankumousta. Tämän jälkeen siirrytään tarkastelemaan kolmea ryhmää, jotka siirtyivät itään vasta samaisen vallankumouksen jälkeen: punapakolaiset, amerikansuomalaiset ja loikkarit. Eri ryhmiä käsiteltäessä törmätään vaihteleviin määrällisiin tietoihin ja tilastolukuihin. Niihin on syytä suhtautua varauksella, sillä niistä merkittävä osa on hyvin karkeita, vain suuntaa antavia arvioita, jotka pitävät sisällään monia ongelmakohtia ja epätarkkuuksia. Tämä osaltaan kertoo siitä, miksi aihepiiriä on tärkeää selvittää lisää.

TVERINKARAJALAISET JA INKERILÄISET

Käkisalmen läänissä ja Pohjois-Karjalassa kuohui 1600-luvun alkupuoliskolla. Ruotsin suurvalta levittäytyi miekan ja tulen voimalla alueelle, mikä sai ortodoksiset karjalaiset kavahtamaan. Jopa 3 000 perhettä pelkäsi luterilaista pakkokäännytystä ja raskaita veroja niin paljon, että oli valmis pakenemaan itään. Vuoteen 1650 mennessä liikkeelle oli ehtinyt lähteä noin 25 000 karjalaista.

Useimmat karjalaiset asettuivat Tverin ja Novgorodin kuvernementteihin. Näille alueille he olivat tervetulleita, koska Venäjä pyrki asuttamaan aktiivisesti sotien runtelemia seutuja. Syntyi karjalainen väestökeskittymä, jonka jälkeläiset asuivat vielä Neuvostoliitonkin aikana osin samoilla sijoilla kuin esi-isänsä. 1930-luvulla laskettiin, että pelkästään Moskovan oblastissa oli yli tuhat

kylää, joissa osa asukkaista tai kaikki olivat karjalaistaustaisia, niin sanottuja ”saareke-” tai ”tverinkarjalaisia”.

Ruotsi ulotti 1600-luvulla valtapiirinsä myös Inkerinmaalle, jossa sielläkin asui vanhastaan ortodokseja. Itämerensuomalaisiin lukeutuvat vatjalaiset ja inkerikot samoin kuin alueen venäläiset suhtautuivat kotikonnuilleen ilmestyneisiin ruotsalaisiin varauksellisesti. Inkeriä koetelleet sotavuodet olivat autioittaneet satoja maatiloja, jotka Tukholman kruunu tahtoi palauttaa tuottavaan käyttöön vaikka väkipakolla. Alueelle houkuteltiin luterilaisia uudisasukkaita, minkä johdosta sinne muutti uutta väkeä varsinkin Äyräpään kihlakunnasta Karjalankannakselta sekä Käkisalmen läänistä ja Virosta.¹

Tiivistäen voidaan sanoa, että vuonna 1617 solmitun Stolbovan rauhan ja vuoden 1721 Uudenkaupungin rauhan välinen aika mullisti Inkerin väestöolot. Merkittävin muutos oli se, että alueelle asettui leimaa antava luterilaisväestö Suomesta ja Virosta, siis inkeriläiset. Monin paikoin vatjalaiset ja inkerikot joutuivat väistymään heidän tieltään. Ortodoksiset alkuperäisasukkaat jäivät vähemmistöön muualla paitsi Länsi-Inkerissä, nykyisen Venäjän ja Viron rajan ympäristössä.

Pietarin kaupungissa ja historiallisella Inkerinmaalla asui 1900-luvun alussa yhteensä noin 160 000 ”venäjää osaavaa suomalaista”. Kategoriaan luettiin 140 000 inkeriläistä, 20 000 inkerikkoa ja muutama sata vatjalaista. Vuoden 1917 vallankumoukselliset tapahtumat herättivät suuria odotuksia eritoten inkeriläisissä. Hieman yksinkertaistaen heidän toiveensa olivat itsehallinto, maan liittäminen Suomeen tai kulttuuriautonomia Venäjän vallan alla. Haaveet olivat suuria, mutta pian kävi selväksi, ettei inkeriläisten unelmilla ei ollut reaali poliittisia mahdollisuuksia.

Inkeriläisten asemaa vaikeutti se, että he olivat sisäisesti melko erimielisiä. Joukosta löytyi bolševikkeja, maltillisia sosialisteja, porvareita ja monia muita. Yhdet hakivat turvaa Neuvosto-Venäjältä, toiset Virosta ja Suomesta. Osa inkeriläisistä osallistui Venäjän sisällissodan aseellisiin taisteluihin Neuvosto-Venäjää vastaan. Suomen rajan lähellä toimi vuosina 1919 – 1920 suomalaisten vapaaehtoisjoukkojen tukema Kirjasalon ”tasavalta”, jonka tavoitteena oli joku autonominen asema osana Venäjää tai liittäminen Suomeen. Tarton rauhassa sovittiin, että alue kuuluu Neuvosto-Venäjälle. Suomalaiset ja Inkerin vapaajoukot poistuivat Kirjasalon alueelta

---

¹ Perinteisesti on sanottu, että Suomen suunnalta tulleet uudisasukkaat muodostuivat kahdesta pääryhmästä: ”äyrämöiset” olivat lähtöisin Karjalankannakselta ja savakot Savosta ja Suomen muista osista.

5.12.2020 ja heidän jäljissään jopa 8 000–10 000 inkeriläistä pakeni itsenäistyneeseen Viroon ja Suomeen. Osa inkeriläisemigranteista jäi pysyvästi Suomeen, mutta arviolta noin puolet inkeriläispakolaisista palasi Neuvosto-Venäjälle, jonka viranomaiset lupasivat amnestian eli armahduksen paluumuuttajille.

Neuvostoliiton ensimmäiset kymmenen vuotta olivat inkeriläisille ”melko suotuisaa aikaa”. Maanviljelystuotteet tekivät kauppansa Leningradin alueella. Inkerin koululaitos otettiin bolševikkien haltuun ja kirkon toimintaa rajoitettiin. Vuoden 1928 jälkeen inkeriläisten tilanne alkoi heikentyä peruuttamattomasti. Silloin käynnistettiin valtiolliset kampanjat, joilla tahdottiin tehdä selvää ”kulakeista”, itsenäisistä maanviljelijöistä. Inkeriläiset – niin kuin monet muutkin Neuvostoliiton kansat – joutuivat kantamaan oman osansa utopiauskoisen maatalouspolitiikan painolastista. Kollektivisoinnin ja siihen liittyneiden karkotusten osana noin 18 000 inkeriläistä hädettiin kodeistaan. Poliitiikkaa kiihdytettiin vuosina 1935–1936, jolloin noin 27 000 inkeriläistä karkotettiin pääasiassa Keski-Aasiaan, Kuolaan ja Siperiaan eritoten siksi, että heitä pidettiin arvaamattomana turvallisuusriskinä Suomen rajan läheisyydessä. Kuolleisuus karkotettujen riveissä oli musertavan korkea.

Vuosien 1928–1942 vainot harvensivat inkeriläisväestöä 121 000:sta 67 000:een. Koettelemukset jatkuivat, kun kansallissosialistinen Saksa hyökkäsi kesällä 1941 Neuvostoliittoon. Kevään 1943 ja kesän 1944 välillä saksalaisten valloittamilta alueilta siirrettiin työvoimapolitiittisista ja humanitaarisista syistä noin 63 000 inkeriläistä Suomeen. Sotien jälkeen Neuvostoliitto vaati heidän palauttamistaan sellaisella päättäväsyydellä, ettei Suomen poliittinen johto rohjennut pistää vastaan: vajaat 57 000 inkeriläistä palautettiin Neuvostoliittoon samaan aikaan, kun 5 000 pakolaista siirtyi salatein Ruotsiin.

Toisen maailmansodan jälkeen inkeriläisten ei annettu palata Inkeriin, vaan heidät passitettiin Siperiaan ja Itä-Karjalaan. Myöhemmin ilmapiiri alkoi vapautua ja inkeriläisiä palata lähemmäs vanhoja asuinsijojaan. Vuonna 1989 tehdyn arvion mukaan noin 20–25 000 inkeriläistä asui Leningradissa ja Leningradin oblastissa, 18 400 Neuvosto-Karjalassa, 16 700 Virossa ja 12 000 muualla Neuvostoliitossa. Karkotusvuosien varrella osa näistä ryhmistä oli venäläistynyt: vain 35 prosenttia ilmoitti äidinkielekseen suomen.

PIETARINSUOMALAISET

Suomalaisten muutto Luoteis-Venäjälle 1700–1800-luvuilla johtui puolestaan eritoten taloudellisista syistä. Varsinkin Itä- ja Kaakkois-Suomesta lähdettiin itään etsimään työtä ja leveämpää leipää. Suomalaiset löysivät tiensä moniin Venäjän kaukaisimpiinkin kolkkiin, mutta erityisesti Pietarin, Arkangelin ja Aunuksen eli Itä-Karjalan alueille.

Pietarin nouseva suurkaupunki, ”Itä-Suomen Amerikka” oli täysin omassa luokassaan muuttajien määrää laskettaessa. Metropolissa suomalaiset tapasivat hakeutua samoille aloille kuin muut kaupunkiin muuttaneet maanmiehensä. Heitä työskenteli kehääjinä, kankaankutojina, vaattureina, suutareina, puuseppinä ja nuohoojina. Mukaan mahtui myös tehdastyöläisiä, ajureita, käsityöläisiä, kotiapulaisia, lastenhoitajia ja kauppiaita. Suomessa muistetaan parhaiten se, että kaupungin kulta- ja hopeaseppien joukossa oli kymmeniä suomalaisia, joista osa työskenteli jopa maailmankuululle Fabergéille.

Vuoden 1897 väestönlaskennan perusteella koko Venäjällä työskenteli hieman alle 36 000 Suomen suuriruhtinaskunnassa syntynyttä, mutta todellinen luku oli ilmeisesti lähempänä 50 000. Huomion arvoista oli varsinkin se, että jopa 80 prosenttia suomalaista asui Pietarissa ja sen ympäristössä.

Uuden vuosisadan alkupuoliskon levottomuudet heijastuivat nopeasti ja näkyvästi pietarinsuomalaiseen yhteisöön: moni palasi niiden kirittämänä vanhaan kotimaahansa. Vuonna 1910 laskettiin, että metropolissa oli enää noin 15 000 Suomen suuriruhtinaskunnassa syntynyttä tai heidän jälkeläistään. Ensimmäisen maailmansodan ja Venäjän sisällissodan aikana mahdollisesti jopa 70 prosenttia suomalaisista palasi Suomeen. Tästä huolimatta monet pietarinsuomalaiset olivat suhteellisen näkyviä hahmoja Venäjän lokakuun vallankumouksessa 1917 ja sen jälkeisissä tapahtumissa: Kustaa Rovio, Adolf Taimi, Eino ja Jukka Rahja, Hugo Jalava ja monet muut taistelivat Vladimir Leninin bolševikkien riveissä ratkaisevina vuosina.

Neuvostoliiton vuoden 1926 väestönlaskennassa Leningradiksi muuttuneessa Pietarissa tilastoitiin enää vain 1 014 Suomen kansalaista. ”Maailman toiseksi suurin suomalaiskaupunki” oli kutistunut kokoon poikkeusaikojen puristuksissa. Lasku johtui poliittisista mullistuksista, terrorikampanjoista ja levottomuuksista, mutta myös Nevan kaupungin taloudellisista ja sosiaalisista oloista. Kaupungin väkiluku oli romahtanut vain kolmannekseen ensimmäisen maailmansodan alkuvuosien tasosta ja tsaarin ajan kukoistuksesta.

SIPERIAN SUOMALAISET

Siperiaan muuttaminen on poikkeustapaus suomalaisten Venäjän-siirtolaisuudessa. Venäjän valtakunnan muihin osiin muutettiin pääasiassa paremman toimeentulon perässä, mutta muutot Siperiaan olivat yleensä osa Suomen rangaistusjärjestelmää.

Venäjällä karkotukset Siperiaan alkoivat jo 1500-luvulla, mutta niiden määrä lisääntyi suuresti vuoden 1753 jälkeen. Silloin kuolemanrangaistus poistettiin muista kuin poliittisista rikoksista ja rikollisia alettiin sen sijaan passittaa tehdas- ja kaivostyöhön Siperiaan. Karkotukset organisoitiin uudelleen vuonna 1822, jolloin tavoitteeksi asetettiin Siperian asuttaminen. Olot riippuivat siitä, miten vakavaan rikokseen karkotettu oli syyllistynyt; kovimmat rikolliset suljettiin pakkotyöhön kaivoksiin ja tehtaisiin. Lievempiin rikoksiin syyllistyneet taas joutuivat tietöihin tai käsi- tai palvelustyöhön. Selvästi suurimman ryhmän muodostivat lievemmistä rikoksista ja irtolaisuudesta tuomitut. Oli myös lukuisia tapauksia, joiden yhteydessä kartanonherrat ja kyläkommunit lähettivät Siperiaan uppiniskaisia ja epäsosiaalisia maaorjia.

Suomen kenraalikuvernööri Arseni Andrejevitš Zakrevski hankki vuonna 1826 keisarilta luvan karkottaa ”törkeämmät rikolliset kuolemanrangaistuksen sovittamiseksi” valtakunnan ”Uralin vuoriston takaisin kuvernementteihin”. Myöhemmin vuonna 1843 Moskovan luterilaisen konsistorin jäsen, suomalaissyntyinen Karl Sederholm ehdotti luterilaisten siirtolaisten sijoittamista omiin siirtoloihinsa kansallisuuden mukaan.

Sederholmin ajatus vaikutti ratkaisevasti siihen, millaiseksi suomalaisasutus Siperiassa muodostui. Vuosina 1826–1888 Suomesta ja Inkerinmaalta karkotettiin Siperiaan 3 321 henkeä, joista 462 oli naisia. Siperiaan lähetettiin muun muassa puukkojunkkareita, sotilaskarkureita, väärentäjiä ja jopa joku kirkonpolttajakin. 27 prosenttia karkotetuista määrättiin pakkotyöleireille, mutta loput sijoitettiin Omskin ja Tobolskin kuvernementteihin uudisasukkaiksi. Tällä tavoin muodostuivat muun muassa suomalaiskylät Ryžkova, Helsinki, Finny, Orlovka ja Znamenka. Niiden naapurustosta löytyivät myös virolaisten asuttama Narva ja latvialaisten Riika.

Alueen maaperä oli hedelmällistä ja ilmasto suotuisa viljelyyn. Kylissä puhuttiin suomen kieltä, väki oli maineeltaan työteliästä ja suhteellisen varakasta, mutta myös juoppoutta ja siihen kytkeytyvää rikollisuutta esiintyi melkoisesti. Kun keisari Nikolai II julisti valtaistuimelle nousunsa kunniaksi vuonna 1894 armahduksen, paluumuuttajia ei juuri ilmaantunut. Monet suomalaiset

olivat kotiutuneet Siperiaan niin hyvin, että pitivät sitä uutena kotinaan. Muuttohalukkuutta laski sekini, että Siperiasta Suomeen muuttaminen oli melkoinen taloudellinen riski.

1800-luvun mittaan Siperiaan muodostui kiinteä suomalaisväestö, jonka edustajat levittäytyivät Siperian eri kolkkiin. Vuonna 1893 kootun suuntaa antavan tilaston mukaan Tobolskin kuvernementissa oli 1057 suomenkielistä ja 71 ruotsinkielistä. Suomessa syntyneitä taas laskettiin olevan 235. Tomskin alueella vastaavat luvut olivat 136, 86 ja 304; Jenisein alueella 421, 37 ja 155; Irkutskin alueella 63, 20 ja 56; Zabaikalin alueella 211, 40 ja 259; Jakutian alueella 118, 3 ja 8.

Neuvostoliitossa suomalaiskylät jätettiin aluksi rauhaan, mutta tilanne alkoi muuttua 1920-luvun lopulla. Kollektivisointi, vainovuodet 1937–1938 ja toinen maailmansota kurittivat Siperiaa ja myös sen suomalaiskylä. Tässä tilanteessa monet suomalaiset yrittivät sulautua vahvemmin paikalliseen kulttuuriin ja olla kaikin tavoin erottumatta joukosta. Siperiansuomalaiset alkoivat piilotella äidinkielestään ja tapojaan sekä venäläistää nimiään, mutta siitä ei aina ollut apua: suuren terrorin uhrilistalta löytyy ainakin joitakin satoja siperialaisia, joiden kansallisuudeksi on merkitty suomalainen.

1930-luvulla siperiansuomalaisten määrä lisääntyi sitä mukaa, kun alueelle pakkosiirrettiin muualla Neuvostoliitossa asuvia suomalaisia ja inkeriläisiä. Kielitieteilijä Vieno Zlobina kävi vuosina 1969 ja 1970 tutkimusmatkalla Omskin alueella ja löysi sieltä perheitä, jotka puhuivat suomea ja pitivät itseään suomalaisina.

MUURMANNINSUOMALAISET

Kun Lapin ja muun pohjoisemman Suomen väestömäärä kasvoi 1800-luvun alussa, tilannetta helpotettiin lähtemällä uudisasukkaiksi Pohjoisen jäämeren rannikolle Norjaan tai Venäjälle. Monessa talossa vanhin poika jäi pitämään kotitilaa, mutta muut lapset joutuivat etsimään onneaan muualta. Mahdollisia lähtösuuntia ei ollut monia: eteläinen Suomi ja sen talous eivät vetäneet eikä sujuvaa etappitietä Suomesta Amerikkaan ollut vielä perustettu. Pohjoisen jäämeren suuntaan oli luontevaa muuttaa, sillä myyttinen rannikkoalue ja sen vesireitit olivat tuttuja kausittaisilta kalastusmatkoilta.

Rannikkoalueen uudisasukkaiden ja heidän muodostamiensa kyläyhteisöjen tärkein elinkeino oli kalastus. Sen sivussa hoidettiin yleensä pienimuotoista karja- ja maataloutta. Yhteisöjen kasvaessa myös kauppiaita, veneenrakentajia, suutareita ja lukuisia muita ammattimiehiä alettiin tarvita.

Muuttoliike jatkui melko tasaisena läpi vuosisadan, mutta yksi piikki siinä olivat 1860-luvun suuret kato- ja nälkävuodet. Aikaa myöten Muurmannin rannikolle muodostui elinvoimaisia suomalaiskyliä, joista tunnettuja olivat muun muassa Uura, Vaitolahti, Pummanki, Muotka, Saarnivuono ja Läätsi. Niiden kasvu nojasi mereen ja sen antimiin samoin kuin keisarilliseen politiikkaan: valtiovalta tahtoi asuttaa pohjoisen rannikkoseutuja ja Kuolan niemimaata yleisemminkin. Vuonna 1868 Aleksanteri II allekirjoitti asetuksen, jonka nojalla Muurmannin asukkaat saivat käyttää verottomasti kruununmetsiä ja viljelysmaita sekä pyytää kalaa ja metsästää.

Yhden arvion mukaan suomalaisia oli Muurmannin alueella vuonna 1870 vain 350, mutta vuoteen 1887 tultaessa jo 770 henkeä. Vuoden 1897 väestönlaskennassa Arkangelin kuvernementissa rekisteröitiin yhteensä 1276 suomenkielistä. Valtaosa muurmanninsuomalaisista asui Pohjoisen jäämeren rannikolla, erityisesti niin sanotulla ”Ryssän rannikolla”, joka piirtyi Norjan rajan ja Kuolanvuonon väliin. Toinen, joskin huomattavasti pienempi suomalaiskeskittymä oli syntynyt Kemin piiriin Suomen rajan ja Vienanmeren väliselle metsien ja järvien alueelle.

Lisää väkeä Kuolan niemimaalle asettui vuosina 1915–1916, jolloin rakennettiin Muurmannin rataa Petroskoin ja Muurmanskin välille. Uusia asukkaita ja muuta liikehdintää saatiin myös Suomen sisällissodan jälkeen. Silloin punaisia suomalaisia pakeni Neuvosto-Venäjälle ja päätyi myös Muurmannin alueelle, jonne länsivaltojen interventiojoukot olivat tehneet maihinnousun. Osa pakolaisista värvättiin brittien, ranskalaisten, amerikkalaisten ja serbien tueksi Muurmannin legioonana.

Vuonna 1926 Muurmannin piirissä laskettiin, että Kuolan niemimaalla asui 1697 suomalaista noin 50 eri paikassa. Heistä valtaosa asui täysin suomalaisissa kylissä, joissa pidettiin pontevasti kiinni omista juurista välittämättä paljoakaan siitä, mitä Leningradissa ja Moskovassa tapahtui. 1920-luvun lopulla tilanne alkoi kuitenkin muuttua uuden, kollektiivisen maatalouspolitiikan pakottaessa suomalaisetkin ruotuun. Itseriittoisten kyläyhteisöjen oli järjestäydyttävä arteeleihin eli osuuskuntiin, joista yksi näyte oli kalastusarteeli Tarmo Uran kylässä.

Uura tunnettiin kalastajistaan, mutta myös suomenkielisestä koulusta ja elinvoimaisena kukoistavasta kulttuurielämästä. Kaikki puolue- ja kyläkokousten pöytäkirjat kirjoitettiin puhtaaksi suomen kielellä. Omasta kielestä oli luontevaa pitää kiinni tilanteessa, jossa Neuvostoliiton virallinen kulttuuripolitiikka tuki sitä. 1930-luvun puolivälin jälkeen alkoivat kuitenkin puhaltua uudet poliittiset tuulet: Neuvostoliiton kollektivisointipolitiikka ja kulakkijahti ulottuivat Kuolan

niemimaalle toden teolla. Suomalaisten – samoin kuin muidenkin ”ulkomaalaisten” – kieltä, kulttuuria ja tapoja alettiin pitää epäilyttävänä, vaarallisina ja jopa laittomina.

Suomalaisia ryhdyttiin siirtämään reippain ottein kolhooseihin ja erilaisille rakennus-, metsä- ja voimalatyömaille. Vastaaan oli turha pistää tilanteessa, jossa Muurmannin rannikon strateginen merkitys oli muuttumassa nopeasti. Suomalaisten ja kolttasaamelaisten aiemmin asuttamia seutuja ja kyliä otettiin väkiväkällä sotilaskäyttöön ja julistettiin erittäin salaisiksi alueiksi.

Ensimmäinen askel varsinaisessa sortopolitiikassa oli se, että virkavalta otti muurmanninsuomalaisten johtohahmot silmätikuiksi. Heitä syytettiin nationalismista ja sellaisista Suomi-yhteyksistä, joita heille ei todellisuudessa edes voinut olla. Vuosina 1936–1937 kampanja sai yhä rajumpia muotoja: suomalaiskylien nimimiehiä alettiin pidättää, sulkea vankileireille, tuomita, karkottaa ja teloittaa. Muurmanninsuomalaisten vainot jatkuivat kesällä 1940, kun suomalaisten omaisuus ja asuinsijat takavarikoitiin NKVD:n asetuksella numero 1095/495. Sen nojalla Muurmannin alue tyhjennettiin niin täydellisesti suomalaisista, että voidaan sanoa suomalaisasutuksen päättyneen tähän salaisen poliisin asetukseen.

Valtaosa muurmanninsuomalaisista siirrettiin Karjalaan Äänisen takaisille seuduille odottamaan epävarmaa tulevaisuutta. Kun jatkosota syttyi, karkotuspaikka piti vaihtaa Arkangelin metsäseutuihin. Näistä koettelemuksista eivät läheskään kaikki selvinneet elävänä, mutta monet niistä, jotka selvisivät, asettuivat asumaan Petroskoihin ja Sortavalaan. Vuoden 1979 väestönlaskennan perusteella Muurmannin alueelle oli palannut ja asettunut 710 suomalaista.

MOSKOVASTA BAKUUN, ODESSASTA VLADIVOSTOKIIN

Keisarivallan vuosina suomalaisten vilkkaimmat Venäjän-yhteydet eivät kulkeneet vanhaan pääkaupunkiin Moskovaan, mutta kauppaa tehtiin sielläkin. Moskovaan myytiin muun muassa suomalaisen metsäteollisuuden ja kalusteliikkeiden, kuten Bomanin, Billnäsin ja Muuramen tuotteita. Jotakin Moskovan-yhteyksistä kertoi sekin, että moskovalaiset pitivät suomalaista voita korkealaatuisena siitä huolimatta, ettei kaupungissa myyty ”suomalainen voi” useinkaan ollut suomalaista.

Moskovassa asui vaihteleva määrä suomalaisia. Venäjällä oli miltei 400 suomalaista kielistipendiaattia, joista valtaosa opiskeli Moskovassa. Vuoden 1902 väestönlaskennassa ilmoitettiin, että Suomessa syntyneiden henkilöiden – siis myös venäläisten – lukumäärä

Moskovassa oli 452 ja suomenkielisten määrä 271. Maailmansodan levottomat vuodet vaikuttivat Moskovassa samoin kuin Pietarissa: suomalaiset alkoivat hakeutua pois kaupungista.

1800-luvun jälkipuoliskolla suomalaisia muutti öljyrahan perässä Azerbaidžaniin. Varsinkin Bakuun asettui asumaan kymmeniä suomalaisia, joista useimmat hakeutuivat Nobel-suvun mahtavan Branobel öljy-yhtiön tai siihen sidoksissa olevien liikeyritysten palvelukseen. Luterilaiset tulokkaat järjestäytyivät vuonna 1883 saksalais-ruotsalais-armenialaiseksi seurakunnaksi, jolla oli ”Kaukasian komein kivikirkko” ja jumalanpalveluksia saksan ja venäjän kielellä. 1900-luvun alkuun tultaessa yli 6 000-henkiseksi kasvanut seurakunta toimi aktiivisesti Bakussa ja Balahanyn öljykenttien ympäristössä. Sekalaisen seurakunnan jäsenistä 4 800 oli merkitty saksalaisiksi, 450 ruotsalaisiksi, 400 latvialaisiksi, 250 suomalaisiksi ja 110 virolaisiksi.

Bakun suomalaiset ja ruotsalaiset insinöörit ja teknikot muodostivat tiiviin sosiaalisen piirin, jonka jäsenet seurustelivat ja elivät vilkasta kulttuurielämää keskenään. Kun oltiin kaukana kotimaasta, kansallisten tapojen ja juhlien merkitys korostui. Suomen asioita tavattiin pitää monin tavoin esillä pohjoismaisissa riennoissa. Sosiaalinen elämä oli rikasta siksikin, että kaupungissa toimi yllättävän monia suomalaisseurojen ja -yritysten asiamiehiä ja haarakonttoreita.

Aika ajoin suomalaiset olivat esillä myös bakulaisten arjessa: kaupungilla tiedettiin paremmin kuin hyvin, että Pietarissa suomalaiset nuohoojat olivat arvostettuja ammattimiehiä. Heitä tahdottiin ehdottomasti hankkia myös Bakuun, jossa kehnosti nuohotut piiput olivat hengenvaarallinen ongelma.

Pieniä suomalaiskeskittymiä löytyi myös imperiumin muista osista. Niitä oli ripoteltu satunnaisesti sinne tänne. Esimerkiksi Kazan, Odessa, Kiova, Kostroma ja Nižni-Novgorod olivat vetäneet suomalaisia puoleensa eri syistä. Odessassa syynä oli meri ja merenkulku, monessa muussa kaupungissa teollisuus. Yksi nuorten miesten urahaaveiden ja kunnianhimon varaventiili oli Venäjän valtava armeija, jonka riveissä ehti palvella lukuisia suomalaisia. Nykyisin muistetaan usein vain se, että Gustaf Mannerheim lukeutui näihin ”ryssänupseereihin”, mutta oikeastaan hän oli vain yksi tuhansista suomalaisista, jotka palvelivat suurvaltaa lojaalasti vuosien varrella.

Maininnan arvoinen on niin ikään Tyynenmeren rantojen suomalaiskeskittymä Venäjän Kaukoidässä. Se oli saanut alkunsa kahdesta uudisasukasretkikunnasta, jotka olivat purjehtineet 1860-luvun lopulla Itämereltä Amurinmaan rannikolle Nahodkaan. Utopiauskoisten suomalaisten matkaintoa olivat kiihdyttäneet nälkävuodet ja lehdistössä kiertäneet tarinat uudesta luvatus

maasta, ”onnelasta”, josta eivät rikkaudet ja mahdollisuudet loppuneet. Venäjä oli valloittanut Amurinmaan 1850-luvulla, minkä jälkeen valtiovalta oli alkanut houkutella alueelle uudisasukkaita lupaamalla heille vero- ja armeijavapautuksia.

Vuonna 1897 toteutetun väestönlaskennan mukaan Siperian rannikolla asui 176 suomenkielistä, 71 ruotsinkielistä ja 177 Suomessa syntynyttä ihmistä. Vaikka amurinsuomalaiset eivät muodostaneet määrällisesti suurta joukkoa, heillä oli näkyvä osuus Venäjän valaanpyyntielinkeinon kehityksessä, Amurinmaan asuttamisessa ja Vladivostokin kaupungin alkuhistoriassa. Venäjän vallankumouksen levottomina vuosina Tyynenmeren rannikkoseuduilla näkyi sama ilmiö kuin muissakin imperiumin suomalaiskeskittymissä: väki väheni sielläkin.

PUNAPAKOLAISET

Lokakuun vallankumouksen 1917 jälkeen suomalaisia alkoi siirtyä itään suurina joukkoina, eräänlaisina pieninä kansanvaelluksina. Massamuuttoaaltoja oli kolme: ensin keväällä 1918 liikkeelle lähtivät punaiset suomalaiset pakolaiset, sitten 1930-luvun alkupuoliskolla amerikansuomalaiset ja loikkarit.

Punapakolaiset saapuivat Neuvosto-Venäjälle kevään 1918 sisällissodan aikana tai sitä seuraavina vuosina. Useissa lähteissä puhutaan noin 6 000 punaisesta pakolaisesta, joiden perässä itään siirtyi vasemmistoaktivisteja ja kokonaisia perheitä Suomesta ja Ruotsista. Kaikkiaan voidaan puhua 10 000 – tai ehkä jopa 13 000 – pakolaisesta. Suurimmillaan punaisten pakolaisten määrä oli kesällä 1918, minkä jälkeen se alkoi laskea.

Etenkin naisia ja lapsia siirtyi takaisin Suomeen heti kesän 1918 jälkeen. Vuosina 1918–1923 jopa puolet Venäjälle lähteneistä punasuomalaisista palasi kotimaahansa. Yksi rajapyykki takaisinmuutossa oli lokakuussa 1920 solmittu Tarton rauhansopimus, jossa linjattiin, että osapuolten kansalaiset saivat palata kotimaihinsa. Suomen puolelta evakuoinnit käynnistettiin keväällä 1921: vielä samana vuonna 5 400 Venäjälle eristyksiin jäänyttä tai paennutta suomalaista siirtyi Karjalankannaksen kautta idästä länteen. Vuonna 1922 noin tuhat suomalaista evakuoitiin kotimaahansa. Viimeinen joukkokuljetus järjestettiin maaliskuussa 1923, silloin rajajoen ylitti 270 suomalaista. Tämän jälkeen järjestettiin enää yksittäisiä paluumatkoja, koska poispääsy Neuvostoliitosta alkoi olla hyvin hankalaa.

Jo alkukevään 1918 mittaan Pietariin oli kertynyt satoja pakolaisia. Heidän perässään väkeä saapui koko ajan lisää omia polkujaan. Kun kansanvaltuuskunnan ja punaisen hallinnon jäseniä evakuoitiin

Viipurista 25. huhtikuuta, tarvittiin 16 laivaa noin 2 000 pakolaiselle. Vaikeassa tilanteessa suomalaiset perustivat sekä Pietariin että Moskovaan työväenkomitean hoitamaan pakolaisten asioita.² Pietarissa pakolaiset majoitettiin väliaikaisesti Pavlovskin kasarmeihin. Vain osalle suomalaisista löydettiin työtä ja asunto, minkä takia lopuille järjestettiin turvapaikaksi siirtola Buin kaupunkiin Kostroman alueelle 400 kilometriä Moskovasta koilliseen. Siirtolan väkimäärä nousi aluksi jopa 3 000:een, mutta laski suhteellisen nopeasti 500:aan.

Suuri osa pakolaismiehistä liittyi puna-armeijan suomalaiseen rykmenttiin, jota oltiin perustamassa samoihin aikoihin. Eri arvioiden mukaan kaikkiaan jopa 6 000–10 000 suomalaista liittyi puna-armeijaan Venäjän sisällissodan päivinä, minkä lisäksi suomalaisia taisteli myös valkokaartin joukoissa. Yhden laskelman mukaan noin 250 suomalaista – lähinnä entisiä keisarillisen armeijan upseereja – oli mukana valkoisten sotatoimissa Venäjän eri kolkissa.

Suomen Kommunistinen Puolue perustettiin elokuussa 1918 Moskovassa. Sen perustaminen ilmensi suomalaispakolaisten revanssihaluja samoin kuin se, että punaupseerikoulutus käynnistettiin Pietarissa saman vuoden syksyllä. Vuosien varrella Suomen hallitus protestoi koulua vastaan eri yhteyksissä: sen ymmärrettiin rikkovan Tarton rauhansopimusta ja vuoden 1922 rajarauhaa. Kritiikki vaikutti osaltaan siihen, että vuonna 1926 opetus lakkautettiin näennäisesti: kurssilaiset siirrettiin Leningradin jalkaväkikouluun jatkamaan opintietään ja entisiä kurssejaan.

Suomalaisia upseerikurssilaisia – pietarin- ja amerikansuomalaiset mukaan lukien – oli vuosina 1918–1935 yhteensä 1594. Heistä 1357 ylennettiin upseereiksi ja 37 aliupseereiksi. Määrä ei ollut vähäinen, sillä se oli miltei yhtä suuri kuin Suomen kadettikoulusta samoina vuosina valmistuneiden määrä. Punaupseereita sijoitettiin eri puolille neuvostoyhteiskuntaa. Vuonna 1935 yhteensä 378 suomalaista punaupseeria palveli puna-armeijassa ja salaisessa poliisissa, mutta 260 suomalaisupseeria oli kääntänyt osin tai kokonaan selkänsä Neuvostoliitolle ja muuttanut Suomeen tai johonkin kolmanteen maahan. Suuren terrorin aikana 1937–1938 ja juuri sitä ennen vangittiin – ja usein myös teloitettiin – mahdollisesti jopa 500–600 suomalaista punaupseeria 922:sta. Puhdistuksen totaalisuus paljastui talvisodan päivinä: kun Terijoen varjohallitukselle koottiin armeijaa, sen palvelukseen ei saatu haalittua kuin 91 punaupseeria.

---

² Pietarin komiteaan kuuluivat Yrjö Sirola, Evert Eloranta, Pekka Railo, Jukka Lehtosaari ja Eino Rahja. Moskovan komitean taas muodostivat Kullervo Manner, Otto Wille Kuusinen, Oskori Tokoi, Matti Turkia ja Lauri Letonmäki.

Venäjänsisällissodan aikana ja sen jälkeen punaiset suomalaiset ja heidän johtomiehensä saivat vaikutusvaltaa Neuvosto-Karjalassa ja sen kansallisuuspolitiikassa. Unelmana oli rakentaa alueesta myöhemmin syntyvän punaisen Suomen alkusolu. Kesällä 1920 perustettiin uhmakkaassa hengessä Karjalan Työkansan Kommuuni, jonka nimi vaihtui vuonna 1923 Karjalan autonomiseksi sosialistiseksi neuvostotasavallaksi. Suomalaiset Edvard Gylling ja Kustaa Rovio johtivat tasavaltaa ja toteuttivat kunnianhimoista suomalaistamispolitiikkaa, jonka avulla piti kasvattaa suomalaisia ja suomalaistettuja kaadereita kotimaan vallankumousta silmällä pitäen.

Neuvosto-Karjalassa koko kansallisuuspolitiikka piti rakentaa muualta tuodun suomen kielen ja suomalaisen kulttuurin varaan. Poliitiikan tuloksena miltei kaikki Karjalan suomalaiset, karjalaiset ja venäläiset lapset saivat opetusta suomen kielellä. Alueella otettiin myös käyttöön erilaisia kiintiöitä etnisille ryhmille niissä kouluissa, joissa opiskelun ajateltiin hyödyttävän suomalaista ja karjalaista väestöä.

Kansallismielinen suomalaistamispolitiikka näkyi Karjalan väestökehityksessä. Vuonna 1920 Karjalassa asui tuhatkunta suomalaista, mutta vuoteen 1926 tultaessa heitä oli 2544 ja vuonna 1933 jo 12 088. Vaikka suomalaisia oli vain 0,9 prosenttia tasavallan väestöstä, heitä oli tasavallan toimeenpanevassa keskuskomiteassa 17 prosenttia ja piirien johtoelimissä 6,4 prosenttia.

Suomalaiset olivat avainpaikoilla myös tuotantolaitoksissa, virastoissa ja sotilasjärjestöissä sekä tieteen, valistuksen, taiteen ja kulttuurin aloilla. Kansallisen politiikan kaudella talous ja kulttuuri kehittyivät niin suotuisasti, että myöhemmin Gyllingin aikaa on muisteltu ihailevaan sävyyn jopa Karjalan kultakautena.

SUURI TERRORI, SUOMALAISET JA NEUVOSTO KARJALA

Uudet tuulet puhalsivat syksyllä 1935 Karjalassa. Suomalaisvastainen propaganda hallitsi Neuvosto-Karjalan aluekomitean täysistuntoa, jossa syytettiin Kustaa Roviota joutumisesta suomalaisnationalistien talutusnuoraan. Uusi puoluejohtaja P. A. Irklis moitti puheessaan sitä, että tasavaltaan oli haalittu työvoimaa Amerikasta ja kohdeltu heitä ”korkeimman lajin ja laadun työläisinä”.

Maaliskuussa 1935 Leningradin ja Karjalan salaisen poliisin eli NKVD:n hallinnot saivat Genrih Jakodalta erittäin salaisen määräyksen. Käsky numero 55709 määräsi aloittamaan operaation, jonka päämääränä oli ”Leningradin alueen ja Karjalan puhdistaminen kulakeista ja neuvostovastaisista

aineksista”. Ensimmäisessä vaiheessa 22 kilometriä leveä rajavyöhyke piti puhdistaa väestöstä ja karkottaa Petroskoista ”luokkavieraat ainekset”. Toisessa vaiheessa rajavyöhyke tuli laajentaa sadan kilometrin levyiseksi ja alueella asuneet ihmiset karkottaa Uralille ja Siperiaan.

Syksyllä 1935 hallinnon hampaisiin joutuivat suomalaiset punaupseerit. Leningradin sotilaspiirin erikoisosasto kehitti kasaan jutun, jonka mukaan ”Suomen pääesikunnan tiedustelu” oli valmistellut suuruudenhullua salaliittoa Neuvostoliitossa. Tutkimukset johtivat pidätyksiin ja puhdistuksiin, jotka kohdistettiin sotilaspiirien yksiköihin ja opistoihin. Lopputuloksena oli se, että koko Karjalan jääkäriprikaati hajotettiin kansallisena turvallisuusuhkana.

Seuraavana vuorossa olivat joukkopidätykset. Aluksi ne kohdistettiin Neuvosto-Karjalan johtajiin ja poliittisesti aktiivisiin suomalaisiin. Gylling ja Rovio julistettiin suurimmiksi syntipukiksi, jotka vuonna 1935 erotettiin vastuutehtävistään vaarallisina nationalisteina. Myöhemmin lehdistö nimesi Gyllingin ”fasistiseksi spioniksi”, kansanviholliseksi ja petturiksi. Gylling yritti pelastaa nahkansa katumusartikkelilla, mutta siitä ei enää ollut apua. Karjalan entinen päämies teloitettiin kesäkuussa 1938 Moskovassa vakoilusta ja salaliitosta tuomittuna.

Josif Stalinin yksinvaltaisesti johtama politbyroo teki 2. heinäkuuta 1937 päätöksen, joka velvoitti sisäasiain kansankomissaarin Nikolai Ježovin käynnistämään joukkoterrorin koko maassa. Pian tämän jälkeen Ježov allekirjoitti kuuluisimman käskynsä numero 00447. Niin sanottu ”kulakkikäsky” määräsi tekemään selvää ”mitä armottomimmin neuvostovastaisten aineiden joukkiosta”, siis kulakeista, mutta myös lukuisista muista ”vihollisista”. ”Vihamielisimmät ainekset” piti vangita heti ja teloittaa sen jälkeen, kun niin sanottu troikka³ oli käsitellyt heidän asiansa. Vähemmän vaaralliset voitiin lähettää Gulag-leirijärjestelmään kasvattamaan vankityövoiman määrää.

---

³ ”Troikkia” eli kolmikoita oli muodostettu jo vuonna 1935 tasavaltoihin, alueille ja aluepiireihin, joissa ne hoitivat tuomioita hyvin itsenäisesti. Troikkaan kuului paikallisen kommunistisen puolueen sihteeri, NKVD:n hallinnon päällikkö ja ylisyyttäjä. Kaikki troikkien käsittelemät jutut lähetettiin Moskovaan, jossa ne alistettiin sisäasiain kansankomissaarin ja Neuvostoliiton ylisyyttäjän muodostaman ”dvoikan” eli kaksikon hyväksyttäväksi. Syksyllä 1938 toimintaa tehostettiin vielä entisestään. Kaikille alueille perustettiin niin sanotut ”erikoiskolmikot”. Nämä tuomioistuimet saivat langettaa syytetyille jopa kymmenen vuoden tuomioita ”hallinnollisina rangaistuksina”. Myöhemmin valtuuksiin lisättiin mahdollisuus sellaiseen kuolemantuomioon, jotka voitiin julistaa suljettujen ovien takana syytettyjä näkemättä ja kuulematta. Sanomattakin oli selvää, ettei erikoistuomioistuimien päätöksistä ollut edes teoriassa mahdollista valittaa.

Elokuussa 1937 annettiin vielä käsky 00485, niin sanottu ”kansallisuuksien operaatio”, jonka nojalla piti likvidoida ”puolalaisten tuhotyö- ja vakoiluryhmien” toiminta. Sen hengessä myös maahan laittomasti saapuneet suomalaiset loikkarit, amerikansuomalaiset, punaiset suomalaiset ja monet muut ryhmät voitiin ottaa kiinni tarvittaessa. ”Kansallisuuksien operaatiolla” oli katastrofaaliset vaikutukset Neuvostoliiton etnisiin vähemmistöihin – ja myös suomalaisiin. Eri arvioiden mukaan yhteensä 12 000 tai jopa yli 20 000 suomalaista teloitettiin.⁴

Nämä kampanjat, ”neuvostovastaisten aineisten” ja ”kansallisuuksien operaatiot”, muodostivat suuren terrorin kovan ytimen. Stalinin tarkasti valvomissa operaatioissa oli kyse äärimmäisen keskitetystä toiminnasta, joka alkoi kesällä 1937 ja päättyi marraskuussa 1938. Mittaluokka ja intensiteetti olivat poikkeuksellisia: operaatioiden aikana pidätettiin kaikkiaan 1,6 miljoonaa ihmistä, joista 700 000 tuomittiin ammuttaviksi.⁵ Toisin sanoen 1 500 ihmistä surmattiin joka päivä.

Maaliskuun 1937 ja huhtikuun 1938 välisenä aikana Karjalassa tuomittiin 8 744 ihmistä kuolemaan. Kun heistä 3 771 oli karjalaisia ja 1 929 suomalaisia, nämä kaksi ryhmää olivat vahvasti yliedustettuina.⁶ Useiden tuomioissa väitettiin, että ”Suomen vastavakoilu” oli perustanut vastavallankumouksellisia järjestöjä ja värvännyt niihin sataja agenteja suomalaisten riveistä. Syytteet olivat miltei aina tekaistuja ja hatarasti perusteltuja, mutta se ei pelastanut syytettyjä.

Useimmat vuosina 1937–38 pidätetyistä hävisivät tietämättömiin. Omaisten tiedusteluihin NKVD vastasi usein, että henkilö oli tuomittu kymmeneksi vuodeksi kaukaiselle leirille ilman kirjeenvaihto-oikeutta. Käytännössä tämä merkitsi usein sitä, että teloitus oli jo tapahtunut.

---

⁴ On tulkintakysymys, voidaanko suuren terrorin yhteydessä puhua erikseen NKVD:n ”suomalaisoperaatiosta”. Tutkijat eivät ole löytäneet valtakunnallista käskyä, jossa vainon kohteeksi olisi määritelty nimenomaan suomalaiset. Jos sellainen on annettu, sitä ei ole vielä löydetty. Se kuitenkin tiedetään melko varmasti, että on olemassa päätösluonnos, jonka mukaan rankaisutoimet piti ulottaa suomalaisiin sekä ”karjalaiseen ja yleensä suomalaisugrilaiseen” väestöosaan. Myös se on tunnettua, että Karjalan NKVD-päällikkö lähetti Leningradin alueen päällikölle joulukuussa 1937 kirjeen, jossa hän puhui nimenomaan suomalaisoperaatiosta. Myöskään Moskovan päämajasta Uralin NKVD:lle lähetettyä käskyä ei voida sivuuttaa suomalaisten asemaa arvioitaessa: joulukuussa 1937 päivätyn paperin mukaan nimenomaan ”puolalaisten ja itämerenkansallisuuksiin kuuluvien” loikkarien pidätyksiä piti kiihdyttää. Tammikuun lopussa 1938 NKVD:lle annettiin lupa jatkaa operaatiota ”puolalaisten, latvialaisten, saksalaisten, virolaisten, suomalaisten” ja monien muiden kansallisuuksien ”vakoilu- ja tihutyötoiminnan murskaamiseksi”.

⁵ ”Kulakkikäskyn” perusteella tuomittiin 767 000 henkilöä marraskuun alkuun 1938 mennessä; näistä 387 000 tuomittiin kuolemaan. Kansallisuuksia vastaan tähdätyn operaation vastaavat luvut olivat 328 000 ja 237 000. Todellisuudessa nämä viimeiset luvut ovat hieman suuremmat, sillä operaatiot jatkuivat marraskuun 1938 alun yli, jonnekin marraskuun puoliväliin. Siten nämä kaksi operaatiota sulki sisäänsä yli 80 prosenttia suuren terrorin kaikista pidätyksistä ja yli 90 prosenttia kaikista kuolemantuomioista.

⁶ Vuoden 1939 väestötilastojen mukaan suomensukuisten määrä Karjalassa laski noin 5 700 hengellä.

Vangittujen omaiset häädettiin asunnoistaan ja karkotettiin pois rajan läheisyydestä, mutta menivät he minne hyvänsä, heitä seurasivat syytökset Suomen käytyinä toimimisesta. Kesällä 1938 vainot jatkuivat edelleen Karjalassa, mutta sen jälkeen tapahtui selvä käänne ja terrori väheni nopeasti.

AMERIKANSUOMALAISET

Suomalaisen neuvostosiirtolaisuuden toisen aallon nostattivat edellisessäkin luvussa mainitut amerikansuomalaiset. Ilmiö saavutti huippunsa 1930-luvun alkupuoliskolla, mutta oikeastaan se oli alkanut jo aiemmin. Amerikansuomalaisten piireissä USA:ssa ja Kanadassa käynnistyi ensimmäinen pieni muuttoaalto Neuvostoliittoon muutamia vuosia ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Tärkeimpinä pontimina olivat lokakuun vallankumous ja Neuvosto-Venäjän synty, jotka herättivät innostusta vasemmistolaisten amerikansuomalaisten piirissä. Moni vannoi sosialismin nimiin ja haaveili mahdollisuudesta päästä luomaan uutta, parempaa maailmaa. Tahdottiin ”työn tasavaltaan” eli Neuvostoliittoon todistamaan omin silmin yhteiskunnallisen kokeilun ”riemumarssia”. Lähtöhaluja kasvatti myös toinen syy: maailmansodan jälkeinen taantuma koetteli myös amerikansuomalaisia työläispiirejä. Se kannusti heitä etsimään entistä vahvemmin vaihtoehtoja amerikkalaiselle elämäntavalle ja kapitalismille.

Kolmisenkymmentä amerikansuomalaista muutti 1920-luvun alussa Länsi-Siperian Kuzbasiin työskennelläkseen kaivos- ja terästeollisuudessa. He ja useat muut amerikansuomalaiset lähtivät itään suurina työosuuskuntina, joiden jäsenillä oli yhdessä varaa hankkia työtä helpottavia moderneja työkaluja ja muita edistyksen hedelmiä. Kun Vienanmeren rannalle Knäsöön perustettiin joulukuussa 1921 amerikansuomalainen kalastajaosuuskunta, sillä oli valmiiksi hankittuna pääomaa, moottoriveneitä ja purkituslaitteita. Tämä Karjalan Kalatrusti aloitti 60-henkisenä perheiden yhteenliittymänä, mutta kasvoi aikaa myöten jopa 200-henkiseksi Muurmannin kalatalouden pikkujätiksi. Donin Rostovin alueelle taas pantiin alulle 88 amerikansuomalaisen Kylvämö-kommuuna ja Aunuksen Karjalaan kanadansuomalaisten Säde-kommuuna. Jälkimmäinen oli miltei 40-päinen raivaajayhteisö, joka piti tarkasti valittua rotukarjaa.

Kun Neuvostoliitto käynnisti ensimmäisen viisivuotissuunnitelman vuonna 1928, ulkomaalaisten asiantuntijoiden ja teknikoiden tarve kasvoi voimakkaasti. Heidän palveluksensa maksoivat rahaa, jota Neuvostoliitolla ei juuri ollut. Valuuttaa yritettiin haalia viemällä ulkomaille puutavaraa, metallia, öljyä ja viljaa. Näiden raaka-aineiden korjaajat ja tuottajat nousivat avainasemaan, mistä yksi esimerkki oli Karjalan sahateollisuus. Puuta piti kaataa, myydä ja sahata enemmän, mutta taas

törmättiin ongelmaan: Neuvostoliitossa ei ollut tarjolla kylliksi ammattitaitoista työvoimaa, vaan sitä piti värvätä pikimmiten ulkomailta.

Valtiovetoinen värväys aloitettiin vuonna 1929. Se kohdistettiin erityisesti sellaisiin vasemmistopiireihin, joiden ajateltiin suhtautuvan suopeasti Neuvostoliittoon. Neuvosto-Karjalassa pidettiin elintärkeänä sitäkin, ettei alueen suomalaistamispolitiikasta tingittäisi vaan tasavaltaan saataisiin nimenomaan ”kansallisia”, siis suomalaisia tai suomensukuisia voimia. Katseet kääntyivät Suomeen ja Ruotsiin, mutta erityisesti Yhdysvaltoihin ja Kanadaan.

Keskuskomitean politbyroo antoi helmikuussa 1931 valtuudet värvätä Yhdysvalloista ja Kanadasta Karjalaan 2 000 metsätyöläistä ja 785 rakentajaa. Pohjois-Amerikkaan perustettiin toukokuussa 1931 Neuvosto-Karjalan Teknisen Avun toimisto, joka keräsi varoja Karjalan avustamiseen ja värväsi tulijoita. Toimisto julkaisi lukuisia ilmoituksia pohjoisamerikkalaisissa vasemmistolehdistä.

Yksi tulos värväyksestä oli se, että noin 150 amerikansuomalaista liittyi ”kommuuna Senenttiin” ja lähti Gorkiin (entinen Nižni Novgorod) rakentamaan autotehdasta. Kun työ saatiin valmiiksi, kommuunan jäsenet hajaantuivat eri puolille Neuvostoliittoa, muun muassa Kazaniin ja Kamenskiin. 1930-luvun alussa pari sataa amerikansuomalaista löysi tiensä myös Tšeljabinskiin.

Neuvostoliittoon muuttaneista amerikansuomalaista valtaosa tuli metsä- ja rakennusteollisuuden sekä kalastuksen palvelukseen. Amerikansuomalaisia oli paljon Karjalassa, mutta jonkin verran myös muualla Neuvostoliitossa. Heitä tavattiin Donbassissa, Dneprin voimalan rakennustyömaalla, Gorkin autotehtaalla ja monissa muissa paikoissa.

1930-luvun suuri lama kiihdytti monen amerikansuomalaisen lähtöhaluja, vaikkeivät useimmat Neuvostoliittoon muuttaneista olleet työttömiä vaan suhteellisen hyvin toimeentulevia perheellisiä ammattimiehiä. Amerikansuomalaisten taloudellisesta asemastaan kertoi muun muassa se, että heillä oli varaa tuoda mukanaan Neuvostoliittoon työkaluja. Autoja, traktoreita ja työkoneita rahdattiin maahan samoin kuin jopa kokonaisen tuotantolaitosten laitteistoja. Tällaiset tuliaiset edistivät Neuvostoliiton teollistumista samoin kuin amerikansuomalaisten mukanaan tuomat uudet työmenetelmät.

Neuvostoliittoon muutti arviolta 5 000–7 000 amerikansuomalaista. Vuonna 1930 heitä saapui noin 500 ja seuraavana ennätysvuonna jopa yli 3 000. Vuonna 1932 muuttajia oli ilmeisesti noin 2 000, mutta tätä seuraavina vuosina enää vain noin pari sataa vuodessa. Vuonna 1935 tilastoitiin enää muutamia kymmeniä amerikansuomalaisia lähtijöitä.

Muuttoaallon hiipuminen selittyi erityisesti sillä, että Neuvostoliitto oli pettymys monille amerikansuomalaisille. Ruoka, asunnot ja terveydenhoito eivät vakuuttaneet. Monet palasivat tai pyrkivät palaamaan saman tien takaisin. On arvioitu, että jopa puolet amerikansuomalaisista jätti Neuvostoliiton taakseen, mutta osuus saattaa todellisuudessa olla jonkin verran pienempi.

Neuvostoliitto tarvitsi amerikansuomalaisia ja heidän tietojaan niin paljon, että maa oli valmis antamaan maahanmuuttajille taloudellisia etuja ja lupauksia. Amerikansuomalaisten ruokakiintiö oli suurempi kuin tavallisten neuvostokansalaisten tai esimerkiksi suomalaisten loikkarien. Tästä kädenojennuksesta sen enempää kuin amerikansuomalaisille tarkoitettujen erikoisruokaloiden ja -kauppojen avaamisesta ei kuitenkaan ollut paljoakaan apua. Ei varsinkaan sen jälkeen, kun amerikansuomalaiset joutuivat muiden ulkomaalaisten tapaan Stalinin vainojen kohteeksi.⁷

LOIKKARIT – LAITTOASTI RAJAN YLI TULLEET

Suurimman suomalaistulvan Neuvostoliitossa nostattivat loikkarit, itään salatein siirtyneet. Neuvostoliiton rajavartiolaitoksen historian mukaan rajavartijat pidättivät vuosina 1930–1934 kaikkiaan 12 950 maahan laittomasti saapunutta suomalaista. Luku on suuntaa antava minimimäärä, sillä läheskään kaikki loikkarit eivät päätyneet virallisiin tilastoihin. Maahan ujutettiin väkeä myös muita reittejä, kuten kommunistien Leningradin maanalaisia etappiteitä pitkin. Lisäksi Neuvostoliittoon loikattiin passi kourassa Ruotsista.

Aukottomia arkistotietoja ei jäänyt myöskään suomalaisille viranomaisille. Heille kertyi tietoa usein vain sellaisista henkilöistä, jotka olivat itse loikkauksen jälkeen yhteydessä Suomen viranomaisiin. Historian tutkimuksessa on usein esitetty, että 1930-luvun loikkareita olisi ollut – ilman amerikansuomalaisia – noin 15 000. Luku on uskottavan oloinen muun muassa siksi, että se vastaa Etsivän Keskuspoliisin 1930-luvulla tekemää arviota. Suomen Moskovan-sotilasasiamiehen apulaisena työskennellyt U. A. Käkönen tosin esittää muistelmissaan, että lähetystölle olisi kertynyt jopa 20 000 nimen sittemmin tuhottu kortisto suomalaisloikkareista.

1930-luvun alkupuoliskolla syitä siirtolaisuuteen oli ainakin kolme. Suurimpana vaikuttimena oli talouslama, joka kuritti aikakauden Suomea ja muuta Eurooppaa. Työttömyys oli huipussaan vuonna 1932, jolloin maassa oli 81 350 työtöntä eikä sosiaaliturvasta tietoaakaan. Rajan takaa

---

⁷ Arviolta 900 amerikansuomalaista tapettiin terrorin vuosina.

kuulunut kutsuhuuto kuulosti houkuttelevammalta kuin koskaan ennen tai sen jälkeen: vähintään 7 207 henkeä jätti kotimaansa siirtyäkseen itään. Vuonna 1930 lähtijöitä oli ainakin 1 174 ja seuraavana vuonna 2 488. Vuosien 1933 ja 1934 tilastoitujen lähtijöiden määrät olivat 1 361 ja 720, mutta tämän jälkeen ilmiön muuttui huomattavasti vaatimattommaksi.

Toinen törkeä syy oli poliittinen paine. Vasemmisto oli puristuksissa Suomessa, jossa Lapuan liike ja muu äärioikeisto esiintyivät uhmakkaina. Vasemmistolaisia kommunisteista sosiaalidemokraatteihin vainottiin, kaapattiin kaduilta ja kodeistaan, pahoinpideltiin ja kyyditettiin itärajalle. Toukokuun 1. päivän ja syyskuun 15. päivän 1930 välisenä aikana lapualaiset ”muiluttivat” 213 henkeä Neuvostoliiton rajalle. Tällaisessa tilanteessa moni oli valmis lähtemään Neuvostoliittoon vapaaehtoisestikin.

Kolmanneksi lähtösyiksi voidaan nostaa nuoruuden seikkailunhalu. Loikkausmatkoille lähdettiin usein salaa jalkaisin Kuusamon, Kuolajärven ja Suojärven korkeudelta tai veneellä Suomenlahden, Laatokan ja Petsamon rannoilta. Jos oli aitoa halua, rajan yli oli mahdollista karata. Runsaasti lähtijöitä riitti erityisesti Kymenlaaksosta, Kemin ja Oulun seudulta sekä koko Oulun läänistä, joka käsitti myös Lapin. Noin 60 prosenttia loikkauksista toteutettiin Kainuun rajavartioston alueella. Suosittuja loikkauspitäjiä olivat myös muun muassa Viipuri, Suojärvi, Kuusamo ja Kuolajärvi (Salla). Kun jäätä ei ollut, Kotkan seudulta – joskus jopa Helsingistä – lähdettiin veneellä rannikkoja myöten itään päin. Yleensä venekunnat pysäytettiin Neuvostoliiton puolella, mutta aina aika ajoin joku onnistui purjehtimaan jopa Leningradin satamaan saakka. Talvella hiihdettiin Suomenlahden tai Laatokan yli jäitä myöten.

Kotkassa ilmiö kasvoi traagisiin mittasuhteisiin: kaupungissa oli joitakin satoja ”Venäjän leskiä”, naisia, jotka odottivat sanaa itään loikanneilta miehiltään. Kemissä taas vallitsi suoranainen ”venäjänkuume”. Kaukokaipuuta eivät hillinneet edes ne kauhukertomukset, joita luettiin lehdistä ja kuultiin Neuvostoliitosta takaisin livistäneiltä suomalaisilta. Omakohtaisissa tarinoissa ja kirjeissä todistettiin, etteivät vastassa olleet taivaan vaan vankilan portit ja nälän kalvamat suut.

Vuonna 1931 Suomessa kiellettiin neuvostoliittolaisten radioasemien kuuntelu, mutta se jäi osin kuolleeksi kirjaimeksi. Monessa kodissa seurattiin hartaasti Leningradin radion suomenkielisiä ohjelmia. Neuvostopropaganda pauhasi, ettei idässä ollut työttömyyttä eikä pulaa voileivästä sen enempää kuin rasvaisesta makkarasta. Myös hengenravintoa ja ilmaista terveydenhoitoa oli varaa tarjota koko kansalle, koska maassa ei ollut ”riistäjäkapitalisteja” eikä ”fasisteja”.

Loikkareiden odotukset ”työväen Eldoradosta” olivat suuria, mutta useimmat pettyivät heti kättelyssä. Ensivaikutelma neuvostotodellisuudesta oli kolkko. Nopeasti kävi selväksi, ettei suomalaisia loikkareita kaivattu Neuvostoliittoon. Tulijoita soimattiin itsekkäiksi onnenonkijoiksi ja ammattitaidottomiksi riippakiviksi ja tyhjätaskuksi. Loikkareille tehtiin selväksi, että viisivuotissuunnitelmien ja valtaviin rakennus- ja teollisuushankkeiden maahan tarvittiin vain todellisia ammattimiehiä, sellaisia vauraita työläisiä ja nikkareita, joita maahan saapui esimerkiksi Amerikasta ja Kanadasta.

Loikkareita pidettiin aina joitakin viikkoja tai jopa kuukausia vankilassa tutkittavana, heidän motiiveitaan epäiltiin ja heidän vihjailtiin olevan Suomen ”Ohranan” vakoilijoita. Kuulustelijat kysyivät heidän tuttavistaan, omaisistaan, puoluekannoistaan ja työhistoriastaan. He olivat kiinnostuneita myös muun muassa siitä, keitä suojeluskuntaupseereita loikkarit tunsivat. Painostamista, mutta myös suoranaista väkivaltaa esiintyi.

Laittomasta rajan ylittämisestä tuomittiin yleensä salaisen poliisin valvomaan kolmevuotiseen työkomennukseen. Ensimmäinen etappi oli karanteenileiri, josta loikkarit passitettiin joko työmaille tai erityisasutuksiin maan eri kolkkiin, usein mahdollisimman kauas Suomen rajasta. Aluksi tyypillinen erityisasutuspaikka sijaitsi Äänisen takaisessa Karjalassa, mutta myöhemmin Siperian, Uralin tai Kazakstanin jossakin syrjäisessä kolkassa tai teollisuuskeskityksessä.

Myös sillä oli merkitystä, missä loikkari sattui jäämään kiinni. Kannaksen suunnalta tavatut suomalaiset suljettiin leningradilaisvankilaan tutkimusten ajaksi. Kun paperit saatiin valmiiksi, loikkarit lähetettiin usein Syvärille Lotinapelosta koilliseen ”Svirstroin vapaalle työmaalle” tai Nevan varrelle Nevdubstroihin rakentamaan voimalaitoksia ja patoja.

Svirstroin parakkityömaata ei ollut suunniteltu tuhansiin kasvavalle ihmismäärälle, minkä takia jo vanhastaan heikot olot muuttuivat nopeasti vielä aiempaakin kurjemmiksi. Svirstroilla oli paljon poikamiehiä, jotka saivat nopeasti tarpeekseen ja karkasivat Suomen rajalle ja yli ”voinhakuun”. Nevdubstroin työmaalla tapahtui samaa, mikä huomattiin myös Suomen puolella. Esimerkiksi vuonna 1932 suomalaisviranomaiset tilastoivat 711 loikkarin palanneen takaisin kotimaahansa.

Svirstroin ja Nevdubstroin työmaille jäljelle jääneiden suomalaisten matka jatkui myöhemmin eteenpäin. Heitä komennettiin esimerkiksi Kuolan niemimaalla hieman Kantalahdesta pohjoiseen sijainneelle karulle Nivan voimalan eli Nivastroin rakennustyömaalle. Moni myös löysi itsensä

Uralilta Nižni Tagilin vaunu- ja tiilitehtaan rakennustyömaalta, Kamenskin alumiinitehtaan rakennustyömaalta tai Siperian aroilta.

Neuvosto-Karjalassa kiinni jääneet loikkarit suljettiin aluksi salaisen poliisin valvomalle Petroskoin Golikovka-karateenileirille. Tutkimusten jälkeen loikkareita lähetettiin työmaille, mutta asutettiin myös Karjalan alueelle, esimerkiksi Puudosin piiriin Äänisen taakse. Petroskoista suomalaisia passitettiin niin ikään Siperian Omskiin ja Tomskiin.

Siperiassa ja Uralilla loikkarien asema oli huonompi ja turvattomampi kuin Karjalassa. Jos loikkari ei ollut saanut tai huolinut neuvostokansalaisuutta, hänen piti olla jatkuvasti hakemassa uutta oleskelulupaa, joka uusittiin vain kahdeksi kuukaudeksi kerrallaan. Tämä teki elämästä epävarmaa samoin kuin se, että loikkarien asemaa heikennettiin toistuvasti. Vuonna 1934 rikoslakiin lisättiin kohta, joka sitoi loikkarit entistä tiukemmin ”turpeeseen”: henkilöä voitiin rangaista rikollisena, jos hänet tavattiin ilman sisäistä passia karkotusalueen ulkopuolella.

Neuvostoliitto ei laskenut loikkareita pois maasta kuin satunnaisesti. Suomalaiset olivat edullista työvoimaa, eräänlaista orjatyövoimaa, jota ei tahdottu, muttei myöskään uskallettu laskea pois Neuvostoliitosta propagandatappion pelossa. Toukokuussa 1937 Karjalan NKVD raportoi vanginneensa yhteensä noin 900 suomalaista pakoyrityksestä. Jos Neuvostoliitossa jäi kiinni pakoyrityksestä, edessä oli usein kolmevuotinen passitus Siperiaan tai vastaavaan paikkaan ”pitkähäntäisten susien seuraksi”. Kaikki eivät päässeet koskaan perille vaan kuolivat kuukauden kestäneellä junamatkalla Irkutskiin. Jos siitä selvisi hengissä, edessä oli vielä 650 kilometrin tuohivirsupatikka kultakaivoksille.

URALILLE TUOMITUT

Moni loikkari päätyi etappien kautta pakkotyöhön Etelä-Uralille. Pelkästään siellä oli 30-luvun lopulla lähes kaksi tuhatta suomalaista loikkaria, joista jopa puolet saatettiin likvidoida talvella 1937–1938 lyhyessä ajassa.

Uralin suomalaisyhteisö syntyi Neuvostoliiton turvallisuus- ja teollisuuspolitiikan sivutuotteena. 1930-luvun puolivälin lähestyessä loikkareita alettiin siirtää eri työmailta kauemmas ja kauemmas itään, pois Suomen rajan lähipiiristä. Vuoden 1933 lopussa ja 1934 alussa Sarovista pohjoismordvalaiselta luostarivankileiriltä siirrettiin usean eri etapin kautta kaikkiaan yli tuhat suomalaista Magnitogorskiin. Jo ennestään kaupungissa oli arviolta tuhatkunta suomalaista ja amerikansuomalaista.

Magnitogorsk oli Neuvostoliiton suurin rakennustyömaa, ensimmäisen viisivuotissuunnitelman ”musta timantti”. Se oli muodostunut, kun Josif Stalin oli päättänyt keskittää raskasta teollisuutta ja sotateollisuutta Etelä-Uralin ympäristöön. Yhteensä 1 250 neliökilometrin kokoiselle alueelle rakennettiin 1930-luvulla yli 200 uutta teollisuuslaitosta ihmisuhreja säästämättä. Uralille suljettiin yli kolmasosa Neuvostoliiton kaikista kulakeista ja erikoiskarkotetuista. Sinne myös rakennettiin oma leirijärjestelmänsä, yksi vankileirien saariston alasaaristo.

Vaikka Magnitogorskin kaupunki oli perustettu vain muutamia vuosia aiemmin, asukkaita oli enemmän kuin Helsingissä. Vangit eivät useinkaan tienneet, missä he tarkalleen olivat, puhuttiin vain Uralin vuoristosta. Kaupungin alueella sai liikkua vapaasti, mutta sieltä ei saanut poistua. Tasaisesti piti käydä ilmoittautumassa salaisessa poliisissa. Kaikki oli kortilla, ja kaikkea piti jonottaa tuntikausia.

Huhti-toukokuussa 1934 suomalaisia alettiin siirtää Uralin muihin teollisuuskeskittyymiin. Tšeljabinskiin tarvittiin uutta työvoimaa, minkä takia sinne lähetettiin sata tai pari sataa loikkaria. Marraskuun 1934 alkuun tultaessa Tšeljabinskiin oli kertynyt jo yli 800 suomalaista. Tulokkaat asutettiin nelikerroksiseen tiilikerrostaloon, joka halkoi tuulia arolla kaupungin laidalla. Tšeljabinskiin oli juuri avattu juhlallisesti amerikkalaismallisia traktoreita valmistava tehdas, jossa työskenteli paljon inkerinsuomalaisia. Valtaosa suomalaisista komennettiin samalle suurtehtaalle.

Suomalaisten mielestä elämä Tšeljabinskissa oli kurjempaa kuin Magnitogorskissa, jossa heillä oli ollut omat koulut, lastenseimet ja ammattikoulu. Monet pyysivät ja myös pääsivät rautateitä rakentamaan tai karkasivat kaupungille töihin. Lokakuussa 1935 suomalaisten karkotusmatka jatkui pohjoisen suuntaan, Kamenskiin, joka sijaitsi sadan kilometrin rautatiematkan päässä Tšeljabinskista. Suomalaiset asutettiin kaupungin laidalla joen rannassa sijaitsevaan parakkikylään. Se nimettiin Finski posjokokiksi, suomalaiskyläksi. Useimmat sen sadoista asukkaista lähetettiin Uralin alumiinitehtaalle (UAZ) tai veturitallille rakennusmiehiksi, hitsareiksi, muurareiksi, lämmittäjiksi tai autonkuljettajiksi. Aluksi luonto oli miellyttävää, mutta tehtaan valmistuttua tilanne muuttui dramaattisesti. Tuhkan- ja pölynsekainen ilma kirveli silmiä ja kurkkua. Lumi värjäytyi mustaksi, puut kuolivat pystyyn ja joki värjäytyi värilliseksi, eikä siinä kannattanut enää kalastaa.

Valtaosa yli 700 suomalaisesta yritti sopeutua muutokseen, mutta eivät kaikki. Osa suomalaisista jätti Kamenskin taakseen muuttaakseen esimerkiksi Revdaan, joka sijaitsi Sverdlovskin (Jekaterinburg) kaupungin länsipuolella. Siellä ja muilla ”metsätyöpunkteilla” riitti suomalaisia.

Myös muun muassa Zlatoustin työmaille, Asbestin kaivoksille ja Permin alueen tehtaisiin, voimalaitoksiin ja kaivoksiin oli hakeutunut joitakin satoja suomalaisia. Erityisen merkittävä suomalaiskeskittymä oli Nižni Tagilin kaupunki Uralin teollisuusalueen pohjoisosassa.

Suuren terrorin pidätysaalto pyyhki Uralin yli vuonna 1937. Suomalaisten vuoro oli joulukuun 16.–17. päivän välisenä yönä, jolloin Etelä-Uralille saapui Moskovasta NKVD:n käsky numero 52623. Siinä määrättiin, että kaikki Suomen puolelta tulleet loikkarit oli vangittava ja kuulusteltava. Jo seuraavana yönä NKVD piiritti Nižni Tagilin rakennustrustin suomalaisasutuksen, joka tyhjennettiin melkein täysin. Pidätettyjen suomalaisten määrä nousi yli 100 henkeen. Seuraavana vuorossa oli Kamensk, jonne NKVD iski joulu-tammikuussa 1938. Yhdessä yössä ja yhdestä samasta paikasta vangittiin yli 200 suomalaista loikkaria. Koko Uralin ”suomalaisoperaatio” hoidettiin kuulusteluineen ja tuomioineen hyvin nopeasti. NKVD:n alueosastot kilpailivat keskenään tehokkuudesta ja häikäilemättömyydestä. Tuomiopapereita suollettiin kuin liukuhihnalla, sillä Moskovaan piti lähettää albumeja eli juttukoosteita⁸ pidätetyistä vain viiden päivän välein.

Maaliskuun 13. päivää vuonna 1938 voi pitää suomalaisten kohtalon päivänä. Ilmeisesti juuri silloin NKVD lähetti salaisen käskyn, jonka mukaan vankien määrää oli vähennettävä eri puolilla maata. Tšeljabinskissa tämä näkyi muun muassa siinä, että teloitettavaksi valittiin suuri joukko suomalaisvankeja. Tämäkään ei riittänyt ratkaisemaan ongelmaa. Vankimäärä nousi ennätysuureksi, minkä takia NKVD:n oli pakko alkaa rakentaa Nižni Tagilin seudulle lisää leirikapasiteettia. Helmikuussa 1938 NKVD perusti kaupungin ympäristöön suuren Sevurallag-leirikokonaisuuden. Se levittäytyi yhteensä 12 hallintopiiriin – ja oli eräänlainen vankileirien saariston alasaaristo, jossa orjatyö kukoisti. Työvoimana oli kaikkiaan noin 50 000 vankia. Vuonna 1939 koko Sverdlovskin alueen työleireillä ja vankisiirtoloissa oli jo miltei 200 000 ihmistä, kahdeksan prosenttia alueen väestöstä.

Uralinsuomalaisia siirrettiin myös Kazakstaniin. Esimerkiksi Petropavlovskiin ja sen lähialueille sijoitettiin suomalaisia orpolapsia, jotka olivat kokeneet kovia kohtaloita. Ennen toista

---

⁸ Albumit otettiin käyttöön joulukuussa 1937. Albumeiksi sanottiin yhteen nidottuja tietoja sadasta henkilöistä kerrallaan. Jokainen sivu oli aina omistettu yhdelle vangitulle. Siinä kerrottiin lyhyet elämäkertatiedot, vangitsemisen motiivit ja ehdotukset kumpaan kategoriaan luetaan: 1. ammuttavaksi vai 2. leirille. Albumit vahvisti allekirjoituksillaan paikallinen troikka: NKVD:n hallinnon päällikkö, puolueen aluekomitean sihteeri ja ylisyyttäjä. Albumien vastaanottaja oli NKVD:n päällikön Nikolai Ježovin ja ylisyyttäjän Andrei Vyšinskin erikoiskomissio. Tuskin tämä niin sanottu dvoikka eli kaksikko ehti aina edes avata albumeita, sillä niitä tuli solkenaan Neuvostoliiton eri kolkista viiden päivän välein. Moskovasta luvat ampumisiin ja vangitsemisiin annettiin silti yleensä melko nopeasti.

maailmansotaa lapsia ruokittiin melko hyvin, mutta sodan aikana annoskoot romahtivat. Kun lapsi täytti 15 vuotta, hänet kirjattiin ulos lastenkodista ja sysättiin työläiseksi Petropavlovskiin lihatehtaaseen tai vaunuvarikolle. Joukko Kamenskissa vangittuja nuoria suomalaisnaisia taas suoritti tuomiotaan Karagandan työleirillä, joka oli yhteydessä Karlagin valtavaan, suomalaisiakin syövereihinsä nielleeseen vankileiriverkostoon. Se oli Ranskan kokoinen alue, jolla arvioidaan olleen pahimpina aikoina kaikkiaan 800 000 vankia ja pakkotyöläistä.⁹

Toisen maailmansodan aikana 1941 Neuvostoliitto mobilisoi ”viholliskansallisuuksista” niin sanotun työarmeijan. Käytännössä työarmeijalaiset (trudmobilizovannyje) olivat vankeja, jotka suljettiin keskitysleireille. Loka-marraskuussa 1942 työarmeijaan sidottiin 18–55-vuotiaat suomalaiset, amerikansuomalaiset ja inkeriläiset. Useimmat Karjalan, Uralin ja Siperian suomalaismiehet päätyivät Tšeljabinskin alueen leirikeskittymälle, joka lienee ollut NKVD:n suurin työarmeijaleiri. Bakalstroi koostui useista leireistä, joista jokaisella oli useita tuhansia vankeja. Suomalaiset sullottiin leireille numero 15, 16 ja 17, joiden tehtävänä oli rakentaa terässulattoa. Kuri leireillä oli ankaraa ja olot niin sietämättömiä, että satoja suomalaisia ja inkeriläisiä menehtyi.

---

⁹ Neuvostoliiton hajotessa 1991 Uralin suomalaisten lapset joutuivat taas uuteen asemaan. Viimeisen väestönlaskennan mukaan esimerkiksi Kazakstanissa oli yli tuhat suomalaista tai inkerinsuomalaista, joista monet olivat jääneet sinne leireiltä vapauduttuaan. Uudessa tilanteessa heitä kohdeltiin itsenäisessä Kazakstanissa venäläisiä.

LÄHTEET

KIRJALLISUUS

Engman, Max: Suureen itään. Suomalaiset Venäjällä ja Aasiassa. Siirtolaisinstituutti, Turku 2005.

Getty, J. A. & Naumov, O. V: Yezhov. The Rise of Stalin's "Iron Fist". Yale University Press, New Haven/London 2008.

Haustov, Vladimir & Lennart Samuelson: Stalin, NKVD i Repressii 1936–1938 gg. Rosspen, Moskva 2009.

Hlevnjuk, Oleg: Stalin. Diktaattorin uusi elämäkerta. Otava, Helsinki 2019.

Jussila, Osmo: Neuvostoliiton tragedia. Utopiasta vankileirien saaristoksi. Otava, Helsinki 2012.

Kangaspuro, Markku: Neuvosto-Karjalan taistelu itsehallinnosta. Nationalismi ja suomalaiset punaiset Neuvostoliiton vallankäytössä 1920–1939. SKS, Helsinki 2000.

Khlevniuk, Oleg: Master of the House. Stalin and His Inner Circle. Yale University Press, New Haven 2009.

Kostiainen, Auvo: Loikkaarit. Suuren lamakauden laitton siirtolaisuus Neuvostoliittoon. Otava, Helsinki 1987.

Kotkin, Stephen: Stalin. Waiting for Hitler 1928–1941. Allen Lane, London 2017.

Lackman, Matti: Kumouksellisen muotokuva. Amanita, Somerniemi 2017.

Lahti-Argutina, Eila: Olimme joukko vieras vaan. Venäjänsuomalaiset vainouhrit Neuvostoliitossa 1930-luvun alusta 195-luvun alkuun. Siirtolaisinstituutti, Turku 2000.

Lappalainen, Tarja & Turtola, Martti: Stalinin tappamat. Muurmannin suomalaisten pitkä ja musta yö. Docendo, Jyväskylä 2019.

Mainio, Aleks: Terroristien pesä. Suomi ja taistelu Venäjältä 1918–1939. Siltala, Helsinki 2015.

Mozohin, O. B: Pravo na repressii. Vnesudebnye polnomotšija organov gosudarstvennoi bezopasnosti. Kutškovo pole, Moskova 2011.

Nevalainen, Pekka: Viskoi kuin luoja kerjäläisiä. Venäjän pakolaiset Suomessa 1917–1939.

Peltoniemi, Teuvo: Kohti parempaa maailmaa. Suomalaisten ihannesiirtokunnat 1700-luvulta nykypäivään. Otava, Helsinki 1985.

Rautkallio, Hannu: Suuri viha. Stalinin suomalaiset uhrat 1930-luvulla. WSOY, Helsinki 1995.

Rentola, Kimmo: Kenen joukoissa seisot? Suomalainen kommunismi ja sota 1937–1945. WSOY, Helsinki 1994.

Rentola, Kimmo: Stalin ja Suomen kohtalot. Otava, Helsinki 2016.

Rislakki, Jukka & Lahti-Argutina: Meillä ei ole kotia täällä. Suomalaisten loikkarien joukkotuho Uralilla 1938. Otava, Helsinki 1997.

Rislakki, Jukka: Vorkuta! Vankileirin kapina ja sen suomalainen johtohahmo. WSOY, Helsinki 2013.

Ropponen, Ville & Sutinen, Ville-Juhani: Luiden tie. Gulagin jäljillä. Like, Helsinki 2019.

Saarela, Tauno: Suomalaisen kommunismin synty 1918–1923. KSL, Helsinki 1996.

Saressalo, Lassi: Pois Suomesta. Suomesta paenneita, karkotettuja, väkisin vietyjä, laittomasti lähteneitä. Traff, Tampere 2010.

Salomaa, Markku: Punaupseerien nousu ja tuho. Otava, Helsinki 2018.

Sevander, Mayme: Vaeltajat. Siirtolaisinstituutti, Turku 2000.

Takala, Irina: Finny-immigranty v Rossii XX v. Teoksessa Russki Sbornik. Issledovanija po istorii Rossii. XVII. Moskva 2015.

Uitto, Antero: Suomensyöjä Otto Wille Kuusinen. Paasilinna, Helsinki 2013.

Vihavainen, Timo & Takala, Irina: Yhtä suurta perhettä. Bolsevikkien kansallisuuspolitiikka Luoteis-Venäjällä 1920–1950-luvuilla. Aleksanteri-instituutti, Helsinki 2000.

KIRJALLISET TIEDOKSIANNOT JA LAUSUNNOT

Jukka Rislakin tiedoksiannot, 16–17.11.2019.

Tarja Lappalaisen tiedonanto, 3.12.2019.

Toivo Flinkin tutkimussuunnitelma, marraskuu 2019.